

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

VAN ACTIE NAAR AANBEVELING

PAKKET VOOR STUDENTEN

**Erasmus+ KA220-SCH Strategisch partnerschap in het
schoolonderwijs DIGITAL COMICS OF MIGRATION
2023-1-TR01-KA220-SCH-000166103**

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Van actie naar aanbeveling:

Pakket voor studenten

Studenten nemen een centrale plaats in binnen het onderwijs, de samenleving en de toekomst van de Europese Unie, omdat zij niet alleen ontvangers van kennis zijn, maar ook actieve bijdragers aan sociale, economische en democratische ontwikkeling. Binnen onderwijssystemen vormen studenten de kern van onderwijs, leren, innovatie en institutionele verbetering, terwijl hun uiteenlopende ervaringen en perspectieven onderwijsomgevingen verrijken en inclusievere vormen van kennisontwikkeling bevorderen. Op maatschappelijk niveau vertegenwoordigen studenten de volgende generatie burgers, werknemers, leiders en veranderaars, wier competenties, waarden en ambities vorm zullen geven aan sociale cohesie, economische welvaart en democratische veerkracht. Hun betrokkenheid bij het maatschappelijk leven, kritisch denken en deelname aan publieke debatten zijn bijzonder belangrijk bij het aanpakken van hedendaagse uitdagingen zoals sociale ongelijkheid, digitale transformatie, migratie, klimaatverandering en politieke polarisatie. Voor de Europese Unie zijn studenten van strategisch belang als belangrijke actoren bij het opbouwen van een gedeelde Europese identiteit die is gebaseerd op democratische waarden, intercultureel begrip en sociale solidariteit. Via onderwijsinitiatieven zoals mobiliteitsprogramma's, grensoverschrijdende samenwerking en beleid voor een leven lang leren erkent de EU studenten als essentiële belanghebbenden bij het versterken van Europees burgerschap, het bevorderen van sociale inclusie, het vergroten van het concurrentievermogen en het waarborgen van de duurzaamheid van het Europese project op lange termijn. Investeren in studenten vormt daarom niet alleen een onderwijsprioriteit, maar ook een sociale, economische en politieke noodzaak voor de toekomst van Europa.

Migratie en gewapende conflicten hebben ingrijpende en vaak langdurige gevolgen voor de onderwijstrajecten, het psychosociale welzijn en de mogelijkheden voor sociale integratie van kinderen. Onderzoek toont consequent aan dat ontheemding als gevolg van oorlog schoolbezoek verstoort, de continuïteit van het leren onderbreekt en het risico op uitsluiting van onderwijs, armoede en sociale marginalisering vergroot. De Syrische burgeroorlog en de Russische invasie van Oekraïne hebben enkele van de grootste ontheemdingscrises onder kinderen in de recente geschiedenis veroorzaakt, waardoor miljoenen kinderen gedwongen zijn hun onderwijs voort te zetten onder omstandigheden van instabiliteit, trauma en onzekerheid.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Studies naar Syrische vluchtelingenkinderen laten zien dat taalbarrières, discriminatie, onderbroken schoolloopbanen, economische problemen en beperkte toegang tot onderwijsmiddelen een succesvolle integratie op school en academische prestaties vaak belemmeren (Çelik & İçduygu, 2019; Fazel et al., 2012; Guo et al., 2021). Evenzo laat onderzoek naar Oekraïense kinderen zien hoe blootstelling aan geweld, ontheemding, langdurig online onderwijs, de vernietiging van scholen en psychische belasting zowel de deelname aan onderwijs als de sociaal-emotionele ontwikkeling negatief hebben beïnvloed. Scholen in gastlanden fungeren vaak als cruciale plekken voor het herstellen van routine, stabiliteit, verbondenheid en veerkracht bij ontheemde kinderen, maar er blijven aanzienlijke ongelijkheden bestaan in de toegang tot kwalitatief goed onderwijs en ondersteunende diensten. Recente wetenschappelijke literatuur benadrukt bovendien dat onderwijsinstellingen niet alleen een cruciale rol spelen bij academisch herstel, maar ook bij traumagerichte ondersteuning, identiteitsherstel en sociale inclusie van kinderen die door oorlog zijn getroffen (Boukhari, 2025; Kole, 2026; Miri, 2024). Onderwijs moet daarom niet uitsluitend worden beschouwd als een dienstverlening die door conflict en migratie wordt verstoord, maar als een fundamenteel beschermingsmechanisme dat het welzijn, de veerkracht en de toekomstige levenskansen van kinderen ondersteunt in situaties van ontheemding en crisis.

Het onderzoek onderstreept het belang van inclusieve strategieën en activiteiten die binnen scholen en klaslokalen worden toegepast. De evaluatie van inclusieve en op betrokkenheid gerichte activiteiten, onderwijsmethoden of interventies met het oog op beleidsaanbevelingen vindt echter zelden plaats. Interventieprogramma's op basis van afzonderlijke gevallen of door overheden geleid beleid bieden perspectief voor het verbeteren van inclusie in de context van migratie, maar de eerste vereisen generalisatie, terwijl de tweede authentieke gegevens nodig hebben om tot betere resultaten te komen. Daarom werden de implementatie en de DICOMI-modules binnen WP4 van het DICOMI-project geëvalueerd door belanghebbenden uit het onderwijs tijdens kleinschalige bijeenkomsten en workshops. De bijeenkomsten en discussies leidden tot de volgende belangrijke beleidsaanbevelingen:

Inclusief onderwijs als onderwijsfilosofie

Deelnemers uit Duitsland, Nederland, Zweden, Türkiye en Oekraïne benadrukten consequent dat inclusief onderwijs moet worden opgevat als een voortdurende onderwijsdoelstelling en een leidende filosofie, en niet als een tijdelijk beleidsinitiatief. Tijdens de kleinschalige

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

bijeenkomsten stelden deelnemers dat inclusie een integraal onderdeel moet worden van onderwijssystemen en moet worden ingebed in curricula, onderwijspraktijken, schoolculturen en institutionele structuren. Zij benadrukten dat inclusief onderwijs niet beperkt moet blijven tot het inspelen op de behoeften van specifieke groepen op bepaalde momenten, maar in plaats daarvan gelijke participatie, respect voor diversiteit en een gevoel van verbondenheid voor alle leerlingen moet bevorderen. Deelnemers beschouwden inclusie als een democratisch onderwijsprincipe dat sociale rechtvaardigheid en sociale cohesie ondersteunt in steeds diversere Europese samenlevingen. In dit verband riepen zij nationale en Europese onderwijssystemen op om verder te gaan dan kortetermijnreacties in het beleid en inclusie te omarmen als een duurzame en overkoepelende onderwijsfilosofie die richting geeft aan besluitvorming op alle niveaus van het onderwijs.

Een terugkerend thema in alle landen was het belang van het creëren van betekenisvolle mogelijkheden voor studenten met verschillende sociale, culturele, taalkundige en migratieachtergronden om samen te leren en deel te nemen aan gezamenlijke activiteiten. Deelnemers benadrukten het potentieel van digitale strips als innovatief pedagogisch hulpmiddel voor het bevorderen van dialoog, empathie en intercultureel begrip tussen studenten. Door uiteenlopende verhalen en perspectieven te presenteren, kunnen digitale strips leerlingen stimuleren om na te denken over verschillende levenservaringen, stereotypen ter discussie te stellen en vaardigheden op het gebied van perspectiefname te ontwikkelen. Deelnemers uit Duitsland en Nederland benadrukten in het bijzonder de waarde van narratief leren bij het bevorderen van wederzijds begrip tussen studenten met verschillende achtergronden, terwijl deelnemers in Zweden en Türkiye opmerkten dat gezamenlijke activiteiten rond digitale storytelling de relaties tussen leeftijdsgenoten kunnen versterken en inclusievere klasomgevingen kunnen creëren. Tijdens de bijeenkomsten waren deelnemers het erover eens dat onderwijsmaterialen de diversiteit van hedendaagse samenlevingen moeten weerspiegelen en studenten de mogelijkheid moeten bieden hun eigen identiteit, ervaringen en cultuur in het curriculum te herkennen. Een dergelijke representatie werd essentieel geacht voor het bevorderen van een gevoel van verbondenheid en voor het erkennen van de ervaringen van studenten die in onderwijsomgevingen vaak worden gemarginaliseerd of ondervertegenwoordigd.

Deelnemers besteedden ook veel aandacht aan de onderwijservaringen van kinderen die zijn getroffen door migratie, ontheemding en gewapend conflict, met name in het licht van de

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

voortdurende gevolgen van de oorlog in Oekraïne en bredere migratiebewegingen in Europa. Zij benadrukten dat inclusief onderwijs niet alleen gelijke toegang tot leermogelijkheden vereist, maar ook voortdurende emotionele, psychologische en institutionele ondersteuning. Deelnemers uit Oekraïne wezen op de ingrijpende onderwijskundige en emotionele uitdagingen waarmee door oorlog ontheemde kinderen worden geconfronteerd, waaronder trauma, onderbroken schoolloopbanen, onzekerheid en moeilijkheden bij de aanpassing aan nieuwe onderwijsomgevingen. Vergelijkbare zorgen werden geuit door deelnemers uit Duitsland, Zweden, Nederland en Türkiye, waar scholen in toenemende mate vluchtelingen- en migrantenstudenten hebben verwelkomd. Deelnemers stelden dat docenten alleen niet kunnen voorzien in de complexe behoeften van kinderen die door oorlog zijn getroffen en benadrukten het belang van gecoördineerde ondersteuning waarbij schoolbegeleiders, psychologen, gezinnen, niet-gouvernementele organisaties, gemeenschapsdiensten en gespecialiseerde instellingen betrokken zijn. Zij waren van mening dat inclusief onderwijs een holistische benadering moet hanteren die zowel het academische als het sociaal-emotionele welzijn omvat, zodat ontheemde kinderen niet alleen succesvol kunnen zijn in het onderwijs, maar ook opnieuw een gevoel van veiligheid, verbondenheid en hoop voor de toekomst kunnen opbouwen. In deze zin werd inclusie opgevat als een gezamenlijke en duurzame verantwoordelijkheid die langdurige inzet vereist van onderwijsinstellingen en de samenleving als geheel.

Strips als krachtige onderwijsmethode

Deelnemers aan de kleinschalige bijeenkomsten waren het erover eens dat digitale strips een aantrekkelijk, toegankelijk en pedagogisch waardevol medium vormen om onderwerpen als migratie, identiteit, diversiteit en sociale inclusie te behandelen. De combinatie van visuele storytelling en narratieve structuur werd als bijzonder effectief beschouwd om studenten te helpen zich bezig te houden met complexe maatschappelijke realiteiten die via traditioneel onderwijsmateriaal anders moeilijk te begrijpen kunnen zijn. Deelnemers benadrukten dat digitale strips abstracte concepten concreter en herkenbaarder kunnen maken door deze te presenteren via persoonlijke verhalen, personages en alledaagse ervaringen. Daardoor werden strips beschouwd als krachtige hulpmiddelen om klassengesprekken te stimuleren, kritische reflectie aan te moedigen en empathie te bevorderen bij zowel migranten- als lokale studenten. In plaats van strips te behandelen als op zichzelf staande middelen of incidenteel aanvullend materiaal, adviseerden deelnemers om digitale strips te integreren in verschillende

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

vakgebieden, waaronder taalonderwijs, maatschappijleer, burgerschapsonderwijs en activiteiten rond intercultureel leren. Een dergelijke integratie zou onderwijsprofessionals in staat stellen academische inhoud te verbinden met de geleefde ervaringen van studenten en tegelijkertijd een diepere betrokkenheid bij vraagstukken rond diversiteit, verbondenheid en sociale rechtvaardigheid te bevorderen.

Deelnemers benadrukten verder dat digitale strips niet alleen als passief leesmateriaal moeten worden gebruikt, maar als actieve en creatieve pedagogische hulpmiddelen die studenten in staat stellen hun eigen verhalen te construeren, communiceren en delen. Door zelf strips te maken, kunnen studenten persoonlijke ervaringen, emoties en perspectieven omzetten in betekenisvolle verhalen, waardoor zowel hun zelfexpressie als hun communicatieve vaardigheden worden versterkt. Het visuele en multimodale karakter van strips werd als bijzonder waardevol beschouwd voor studenten met uiteenlopende taalkundige achtergronden, omdat het hen in staat stelt ideeën over te brengen buiten de beperkingen van hun taalvaardigheid. Deelnemers merkten op dat visuele storytelling moeilijke maatschappelijke kwesties vaak aantrekkelijker, plezieriger en beter te onthouden maakt dan conventionele teksten, waardoor de motivatie van studenten om te leren en deel te nemen toeneemt. Daarom stelden zij dat strips moeten worden geïntegreerd als een belangrijk medium voor sociaal-emotioneel leren (SEL), zodat studenten emoties, relaties, identiteit en verbondenheid op zowel creatieve als educatieve wijze kunnen verkennen. Door strips te lezen en te maken worden leerlingen aangemoedigd om verschillende perspectieven in te nemen en het vermogen te ontwikkelen om ‘door de ogen van anderen te kijken’, een vaardigheid die essentieel is voor het bevorderen van empathie en intercultureel begrip.

Een bijzonder belangrijk thema dat uit de discussies naar voren kwam, was het potentieel van digitale strips om kinderen te ondersteunen die zijn getroffen door migratie, ontheemding en oorlog. Deelnemers benadrukten dat strips studenten kunnen helpen de emotionele en psychologische gevolgen van gedwongen migratie te verwerken door veilige ruimtes te bieden voor reflectie, dialoog en storytelling. Via verhalen waarin ervaringen van ontheemding, aanpassing en verbondenheid worden weergegeven, kunnen studenten de uitdagingen waarmee pas gearriveerde leeftijdsgenoten worden geconfronteerd beter begrijpen en nadenken over hun eigen aannames en houding. Deelnemers benadrukten dat lokale studenten moeten worden aangemoedigd om na te denken over hoe onbekende scholen, steden, speelplaatsen, talen en gemeenschappen intimiderend, vijandig of ongastvrij kunnen aanvoelen voor kinderen die

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

onlangs in een nieuw land zijn aangekomen. Op deze manier kunnen strips een grotere gevoeligheid voor de ervaringen van migranten- en vluchtelingenkinderen bevorderen en tegelijkertijd de sociale cohesie binnen scholen versterken. Deelnemers adviseerden strips te gebruiken in uiteenlopende onderwijsomgevingen, waaronder lessen in de klas, workshops, groepsgesprekken, taalactiviteiten en projectmatig leren. Zij stelden dat deze materialen een aanzienlijke educatieve waarde hebben en niet mogen worden afgedaan als entertainment of aanvullend materiaal. Digitale strips moeten daarentegen worden erkend als betekenisvolle pedagogische instrumenten die empathie, kritisch denken, creativiteit, communicatie en interculturele competentie ondersteunen — vaardigheden die steeds belangrijker worden voor actief burgerschap en participatie in diverse Europese samenlevingen.

Digitaliseringsbeweging via strips

Deelnemers beschouwden het DICOMI-project als een waardevolle bijdrage aan de digitalisering van het onderwijs, omdat het innovatieve digitale hulpmiddelen combineert met aantrekkelijke pedagogische inhoud die actief leren stimuleert. In plaats van digitalisering uitsluitend te beschouwen als het verwerven van technische vaardigheden, stelden deelnemers dat digitalisering in het onderwijs de kloof tussen technologische competentie en creatieve expressie moet overbruggen. In dit verband werden de DICOMI-modules beschouwd als effectieve digitale leermiddelen waarmee studenten op betekenisvolle en doelgerichte wijze met technologie kunnen omgaan. Deelnemers benadrukten dat digitalisering studenten moet ondersteunen om actieve leerlingen te worden die technologie gebruiken om ideeën te communiceren, problemen op te lossen en zich bezig te houden met maatschappelijke kwesties. Door digitale strips in onderwijsactiviteiten te integreren, kunnen studenten digitale geletterdheid ontwikkelen en tegelijkertijd thema's verkennen zoals migratie, diversiteit, inclusie, menselijke waardigheid en democratische waarden. Deze dubbele focus werd als bijzonder belangrijk beschouwd, omdat hierdoor wordt gewaarborgd dat technologische ontwikkeling verbonden blijft met bredere onderwijsdoelstellingen op het gebied van burgerschap, sociale verantwoordelijkheid en intercultureel begrip.

Een terugkerende aanbeveling tijdens de bijeenkomsten was dat studenten niet uitsluitend als consumenten van digitale inhoud moeten worden beschouwd, maar ook als makers ervan. Deelnemers benadrukten het belang van het gebruik van Web 2.0-hulpmiddelen en digitale platforms waarmee studenten hun eigen digitale strips kunnen ontwerpen, ontwikkelen en

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

delen. Door verhalen, personages en visuele narratieven te creëren, nemen studenten actief deel aan processen van digitale contentcreatie, communicatie en zelfexpressie. Deelnemers stelden dat de combinatie van storytelling en interactieve digitale hulpmiddelen de betrokkenheid van studenten aanzienlijk kan vergroten en tegelijkertijd uiteenlopende competenties kan versterken, waaronder digitale geletterdheid, communicatieve vaardigheden, creativiteit, samenwerking en zelfvertrouwen. Het proces van het maken van digitale strips werd als bijzonder waardevol beschouwd, omdat het studenten in staat stelt complexe maatschappelijke kwesties om te zetten in betekenisvolle verhalen en daarmee reflectie en kritisch denken stimuleert. Door hun eigen verhalen te produceren worden leerlingen actieve deelnemers aan kennisconstructie en ontwikkelen zij het vermogen om ervaringen en perspectieven te communiceren op manieren die zowel creatief als technologisch geavanceerd zijn. Dergelijke ervaringen sluiten nauw aan bij hedendaagse onderwijsbenaderingen waarin de autonomie en actieve rol van studenten, participatie en de ontwikkeling van vaardigheden voor de eenentwintigste eeuw centraal staan.

Deelnemers benadrukten verder dat de succesvolle toepassing van leren met digitale strips afhankelijk is van adequate institutionele ondersteuning en investeringen in digitale infrastructuur. Hoewel digitale strips en interactieve modules aanzienlijke onderwijskansen bieden, merkten deelnemers op dat de effectiviteit ervan beperkt kan worden wanneer scholen niet beschikken over passende technologische middelen, betrouwbare internettoegang of geschikte digitale apparaten. Daarom stelden zij dat scholen en onderwijsautoriteiten de digitale infrastructuur moeten moderniseren om innovatieve leeromgevingen te ondersteunen en gelijke toegang voor alle studenten te waarborgen. Gelijke toegang werd als bijzonder belangrijk beschouwd voor het verminderen van digitale ongelijkheid en om ervoor te zorgen dat studenten met verschillende sociaaleconomische en migratieachtergronden kunnen profiteren van digitale leermogelijkheden. Deelnemers benadrukten dat een zorgvuldig geplande integratie van digitale hulpmiddelen niet alleen kan bijdragen aan de ontwikkeling van digitale competenties, maar ook aan inclusievere en meer participatieve vormen van onderwijs. In deze zin werd het DICOMI-project beschouwd als een model voor de manier waarop digitalisering kan worden ingezet om zowel technologische vaardigheid als betekenisvolle betrokkenheid bij democratische waarden, sociale inclusie en interculturele dialoog binnen hedendaagse Europese onderwijssystemen te bevorderen.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Referenties

- Boukhari, S. (2025). The relational refugee child: Trauma-informed and culturally responsive approaches to educational inclusion. *Education Sciences*, 15(6), 649. <https://doi.org/10.3390/educsci15060649>
- Çelik, Ç., & İçduygu, A. (2019). *Schools and refugee children: The case of Syrians in Turkey*. *International Migration*, 57(2), 253–267. <https://doi.org/10.1111/imig.12488>
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: Risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266–282. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)60051-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60051-2)
- Guo, Y., Maitra, S., & Guo, S. (2021). *Exploring initial school integration among Syrian refugee children*. *International Migration*, 59(6), 172–185. <https://doi.org/10.1111/imig.12829>
- Kole, J. (2026). Trauma-informed pedagogy and refugee student engagement in Australian schools: A systematic review. *Journal of Child & Adolescent Trauma*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s40653-026-00903-5>
- Miri, M. A. (2024). An integrated conceptual model for enhancing refugee education. *British Educational Research Journal*, 50(4), 2204–2223. <https://doi.org/10.1002/berj.4005>